

Odborný článek

Je možné prakticky trestat popírání zločinů komunismu?

Jan Kopecký

Autor je studentem posledního ročníku na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. V nedávné době obhájil svoji diplomovou práci s názvem „Genocide as a Crime Under International Law?“. Jeho hlavním zájmem je mezinárodní právo veřejné, zejména mezinárodní trestní právo a mezinárodní právo životního prostředí. V minulosti absolvoval semestrální výměnný pobyt na Ben-Gurion University of the Negev, kde se zaměřoval na pozici Izraele v mezinárodních vztazích.

Abstrakt

Zlehčování či popírání zločinů komunistického režimu v Československu je i 30 let od Sametové revoluce stále aktuálním tématem a stejně tak aktuální je i otázka právní postižitelnosti takového jednání. Článek se zabývá § 405 trestního zákoníku a jeho problematickou aplikací na popírání zločinů spáchané komunistickým režimem na území bývalého Československa. Formulace tohoto ustanovení vyžaduje, aby pachatel svým jednáním popřel ne pouze zločiny komunismu, ale genocidu, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny nebo zločiny proti míru spáchané komunisty. Kostru článku tvoří úvaha nad otázkou, zda-li mohl komunistický režim na území bývalého Československa tyto zločiny spáchat, nebo je toto ustanovení, z důvodu nevhodné formulace, neaplikovatelné na popírání zločinů komunistického režimu v bývalém Československu.

Abstract

Denial of crimes of the communist regime in Czechoslovakia is still a recent topic and so is the question of a legal action against such behaviour. This paper describes the issues with prosecuting the deniers of crimes of the communist regime in former Czechoslovakia by means of the article 405 of the Czech criminal code. This article does not criminalize just any actions denying crimes of the communist regime, but only actions, denying genocide, crimes against humanity, war crimes and crimes against peace committed by the communist regime. The main topic of this article is a question, whether the communist regime in the former Czechoslovakia could have committed these crimes or whether is said article not applicable to the cases of denial of crimes of the communist regime in former Czechoslovakia.

Popírání, případně snaha o zlehčení zločinů komunismu je i 30 let po pádu diktatury komunistické strany aktuální otázkou. Posledním z řady výroků, které bagatelizují komunistické zločiny, je výrok poslance Stanislava Grospiče o tom, že lidé zabiti během okupace Československa v roce 1968 byli především oběťmi dopravních nehod.¹ Důsledky podobných výroků jsou však především v mimoprávní rovině, ve formě reakcí historiků a pamětníků, kteří jsou schopni prokázat nepravdivost obdobných výroků. V tomto článku bych se však chtěl zaměřit na právní rovinu takovýchto jednání a jejich možné postižitelnosti.

1. Současná právní úprava

Otázkou sympatií k hnutím popírajícím lidská práva a popírání jejich zločinů se zabývají § 404 a 405 trestního zákoníku. Ustanovení § 404 stanoví, že: „*Kdo veřejně projevuje sympatie k hnutí uvedenému v § 403 odst. 1 (tedy hnutí, které prokazatelně směřuje k potlačení práv a svobod člověka, nebo hlásá rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob) bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*“² Samotné popření zločinů komunismu však nemusí nutně znamenat projevení sympatií k tomuto hnutí. Projev sympatie je dle komentáře „*vyjádření pozitivního vztahu či obdivu k tomuto hnutí*“, případně nošení symbolů takových hnutí.³ Dokazování pozitivního vztahu ke komunistickému hnutí je však v případě výroků popírajících zločiny komunismu obtížným úkolem. Mnohem snadnější by se mohlo zdát postihovat podobné výroky podle § 405 trestního zákoníku, který stanoví že: „*Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické, komunistické nebo jiné genocidium nebo nacistické, komunistické nebo jiné zločiny proti lidskosti nebo válečné zločiny nebo zločiny proti míru, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*“⁴ Bohužel, nepřiliš šťastná formulace tohoto ustanovení prakticky znemožňuje jeho aplikaci na zločiny spáchané komunistickým režimem na území bývalého Československa.

Zásadním problémem tohoto ustanovení je skutečnost, že nemíří na pouhé veřejné popírání, zpochybňování nebo schvalování jakýchkoliv nacistických či komunistických zločinů. Druhá část totiž jasně určuje, že toto ustanovení dopadá pouze na popírání, zpochybňování nebo schvalování nacistických, komunistických nebo jiných zločinů proti lidskosti, válečných zločinů nebo zločinů proti míru a genocidy. Tedy čtyřech zločinů podle mezinárodního trestního práva, jak jsou ukotveny ve statutu Mezinárodního soudního dvora. Jak však určíme, zda byly zločiny spáchané za období diktatury komunistické strany pouhým „běžným“ zločinem, nebo zločinem proti lidskosti, míru či zločinem válečným?

V případě nacistických zločinů je řešení této otázky snadné. Rozsudek norimberského tribunálu jednoznačně určil, která jednání představitelů nacistického režimu a některých jeho organizací splňují skutkovou podstatu zločinů proti míru (z nichž vychází dnešní zločin agrese, jehož konečnou definici obsahuje článek 8bis statutu Mezinárodního soudního dvora), válečných zločinů a zločinů proti lidskosti. Genocida nebyla v Chartě Norimberského tribunálu definována jako zločin, nicméně perzekuce a systematická likvidace židů byla v rozsudku zařazena pod válečné zločiny a zločiny proti lidskosti⁵ a označení tohoto jednání za genocidu se objevilo v obžalobě proti vedoucím představitelům nacistického režimu.⁶

V případě zpochybňování genocidy, zločinů proti lidskosti, zločinů proti míru a válečných zločinů

spáchaných odlišnými pachateli než nacisty nebo komunisty budou pak pro určení, co je a co není těmito zločiny, rozhodné především rozsudky mezinárodních tribunálů, ať už Mezinárodního trestního tribunálu v Haagu nebo dalších ad-hoc tribunálů, jako jsou například Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu nebo Jugoslávii.

V České republice však žádný takový tribunál neexistoval a procesy s představiteli komunistického režimu a členy KSČ, kteří se podíleli na zločinech komunismu, až na výjimky, neproběhly. Jediné, o co bychom se mohli alespoň částečně opřít, je zákon o protiprávnosti komunistického režimu. V textu tohoto zákona sice nenalezneme zmínku o tom, že by komunistický režim spáchal zločiny proti lidskosti, či jakékoliv jiné zločiny popsane v § 405 trestního zákoníku, nicméně nalezneme v něm prohlášení o tom, že komunistický režim mnohými způsoby perzekvoval občany Československa, porušoval základní principy demokratického právního státu a systematicky a trvale porušoval lidská práva.⁷ Je však možné položit rovnítko mezi porušování lidských práv a válečné zločiny, zločiny proti míru, zločiny proti lidskosti či genocidu? Každé porušení lidských práv zcela jistě neznamená zločin proti lidskosti nebo dokonce genocidu. Pokud však dochází k porušování lidských práv opakovaně, systematicky a za účelem umlčet své oponenty, pak by se dalo uvažovat o tom že by takové jednání mohlo naplnit skutkovou podstatu některého z těchto zločinů. V následující části se tedy pokusím stručně rozebrat každý ze čtyř zločinů zmíněných v § 405 trestního zákoníku z hlediska národního i mezinárodního práva a jeho případnou aplikaci na zločiny komunismu.

2. O čtyřech zločinech mezinárodního trestního práva

Válečné zločiny a zločiny proti míru již ze své podstaty téměř nepřichází v úvahu. Základní podmínkou válečných zločinů je existence ozbrojeného konfliktu. Je sporné, zda by okupace v roce 1968 a následné roky mohly být považovány za ozbrojený konflikt, nicméně vzhledem k existenci „zvacího dopisu“ a následného schválení pobytu sovětských vojsk na území Československa se domnívám, že zločiny komunismu na území Československa nelze označit za válečné. I kdybychom tak chtěli označovat zločiny související s okupací, roky 1948-1968 by byly vyloučeny. Zločiny proti míru také nepřichází v úvahu, jelikož český trestní zákoník rozumí pod pojmem zločiny proti míru agrese a přípravu nebo podněcování útočné války.⁸ Obdobně definovala zločiny proti míru také charta Norimberského tribunálu a pod názvem zločin agrese najdeme tuto definici i ve statutu Mezinárodního soudního dvora.⁹

Další možností je genocida. Český právní řád definuje genocidu (*genocidium*) jako jednání v úmyslu „zničit úplně nebo částečně některou rasovou, etnickou, národnostní, náboženskou, třídní nebo jinou podobnou skupinu lidí.“¹⁰ Následné odstavce pak popisují čtyři možnosti provedení – uvedení příslušníků dané skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit jejich úplné nebo částečné fyzické zničení, provedení opatření zabráňujícím rození dětí, násilné převádění dětí této skupiny nebo usmrcení či způsobení těžkého ublížení na zdraví příslušníku této skupiny. Česká právní úprava je rozšířenou verzí definice genocidy z Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia z roku 1948, která neobsahuje úmysl zničit třídní skupinu a „jinou podobnou“ skupinu.¹¹ Právě ona rozšířenost české právní úpravy by mohla dopomoci k tomu, že jednání komunistů vůči některým skupinám obyvatelstva by mohlo být označeno za naplnění skutkové podstaty zločinu genocidy. Koneckonců boj proti určitým třídám byl jedním z pilířů komunistické ideologie a mnoho podnikatelů či sedláků přišlo o svůj majetek, bylo vystěhováno ze svého domu a ti nejméně šťastní

skončili ve věznicích či na popravišti. Problémem je však fakt, že trestní zákon z roku 1950 zločin genocidy neobsahoval a trestní zákon z roku 1961 přejal definici z Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia¹² a likvidace určitých tříd by tak nespadala do působnosti zákona platného v době páchaní zločinů. Došlo by tak k porušení zásady *nullum crimen sine lege*. Československo sice v roce 1950 ratifikovalo Úmluvu o zabránění a trestání zločinu genocidia,¹³ nicméně, jak již bylo zmíněno výše, definice dle této úmluvy neobsahuje třídu jako skupinu, jejíž úmyslné zničení naplňuje skutkovou podstatu genocidy.

Poslední možností jsou zločiny proti lidskosti. Může se zdát, že pochybovat o tom, zda komunisté spáchali zločiny proti lidskosti, je samo o sobě zlehčováním zločinů komunismu. Je však důležité položit si nejen otázku, jestli komunisté spáchali zločiny proti lidskosti, ale především, zda je vůbec mohli spáchat.

Zločiny proti lidskosti se nalézají v § 401 trestního zákoníku. Základním znakem zločinů proti lidskosti v českém i mezinárodním trestním právu je existence rozsáhlého nebo systematického útoku proti civilnímu obyvatelstvu. Český trestní zákoník, podobně jako statut Mezinárodního trestního dvora, obsahuje demonstrativní výčet zločinů proti lidskosti, jehož demonstrativnost ilustruje § 401 odst. 1 v písm. j), který za zločin proti lidskosti označuje i jiné nelidské činy obdobné povahy jako činy vyjmenované v písmenech a) až i).

Problémem ovšem zůstává, že zločiny proti lidskosti nebyly až do 90. let považovány za samostatný zločin. Zločiny proti lidskosti, na rozdíl od válečných zločinů a zločinů proti míru, které vycházely z Ženevských a Haagských konvencí a zločinu genocidy, který byl jako samostatný zločin uznán v roce 1948 v Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia, nebyly (a dodnes nejsou) kodifikovány, a proto se při jejich aplikaci vycházelo z charty Norimberského tribunálu, podle které mohly být zločiny proti lidskosti spáchány pouze ve spojení s nebo při spáchání zbylých dvou zločinů této charty (zločiny proti míru, válečné zločiny).¹⁴ Tento přístup byl pak přejat i v československém trestním zákoně z roku 1961, který sice obsahuje hlavu s názvem Trestné činy proti lidskosti, nicméně s výjimkou genocidy a podpory a propagace fašismu se zabývá pouze zločiny spáchanými v době válečného stavu.¹⁵ Pokud bychom tedy chtěli obvinít komunistický režim ze zločinů proti lidskosti, opět, stejně jako v případě genocidy, bychom popřeli jednu ze základních zásad trestního práva *nullum crimen sine lege*.

3. Závěr

Závěrem lze pouze konstatovat, že § 405 trestního zákoníku je snadno aplikovatelný na popírání, zpochybňování či schvalování zločinů nacismu či jiných zločinů proti lidskosti, míru, válečných zločinů a genocidy, nicméně aplikace na jednání popírající zločiny komunismu je minimálně velmi problematická. Za zásadní problém považuji absenci procesu či procesů, které by v době po Sametové revoluci odsoudily představitele bývalého režimu a stanovily, jestli jejich jednání budou považována za zločiny proti lidskosti či genocidu. Příliš nápomocný není ani zákon o protiprávnosti komunistického režimu, který se otázkou možných zločinů proti lidskosti a genocidy nezabývá a konstatování, že komunistický režim byl zločinný, nelegitimní a zavrženíhodný nemá na ustanovení § 405 trestního zákoníku žádný vliv.

Problematickosti tohoto paragrafu si byli vědomi i autoři 1. vydání komentáře k tehdy nově účinnému trestnímu zákoníku když konstatovali: „*Je však diskutabilní, zda zločiny, k nimž v bývalém*

Československu, zejména v 50. letech došlo, naplňují všechny obligatorní znaky definic genocidia, resp. zločinů proti lidskosti tak, jak vyplývají z mezinárodních úmluv.”¹⁶ Závěr je tak nepříliš pozitivní. Zdá se, že popírání zločinů komunismu bude autorům tohoto jednání i nadále procházet bez jakéhokoliv právního postihu.

Zaujal Vás tento článek?

Tímto to končit nemusí. Článek najdete ve webové podobě na:

<https://www.iurium.cz/2019/12/03/trestani-popirani-zlocinu/>

Zapojte se do diskuze. Jakýkoli názor, kritika, nápad či podnět je zde vítán.

Seznam poznámek pod čarou

1 V roce 1968 to nebyla okupace, občané umírali při nehodách, řekl komunista Grospič. Lidé mu posílají jména obětí. *lidovky.cz*. Citováno dne 3.11.2019. Dostupné online na: https://www.lidovky.cz/domov/1968-nebyla-okupace-lide-umirali-pri-nehodach-rekl-komunista-grospic-lide-mu-posilaji-seznamy-obeti.A191025_111616_ln_domov_rsa

2 Ustanovení § 404 a § 403 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

3 HERCZEG, Jiří. In ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*, 1. vydání, Praha: C.H.Beck, 2009, s. 3210.

4 Ustanovení § 405 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

5 Rozsudek Norimberského tribunálu z 1. října 1946, citováno dne 3.11.2019, dostupné online na: https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf, s. 75.

6 Indictment presented to the IMT, 18 October 1945. *University of Luxembourg Archive*. Citováno dne 4.11.2019. Dostupné online na: https://www.cvce.eu/en/obj/indictment_presented_to_the_international_military_tribunal_nuremberg_18_october_1945-en-6b56300d-27a5-4550-8b07-f71e303ba2b1.html, s. 12 .

7 Ustanovení § 1 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu.

8 Ustanovení § 405a až 407 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

9 Článek 8bis Římského statutu Mezinárodního soudního dvora, ve znění vyhlášky ministra zahraničních věcí č. 30/1947 Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.

10 Ustanovení § 400 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

11 Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 32/1955 Sb., o Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia.

12 Ustanovení § 259 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění k 10.10.1973.

13 Status of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Citováno dne 26.11.2019. Dostupné online na: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en

14 Article 6 c), Charter of the International Military Tribunal. Citováno dne 4.11.2019. Dostupné online na: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf

15 Hlava desátá zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění k 10.10.1973.

16 HERCZEG, Jiří. In ŠÁMAL, Pavel a kol., op. cit. s. 3210.